ТВОРЧА УЯВА ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Кузьменко Віра Ульянівна¹, Карабаєва Ірина Іванівна²

¹Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та консультативної психології,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4709-6081>

²Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник
лабораторії психології дошкільника, Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних
наук України, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4286-2103>

UDC: 37.015.311-057.87

АНОТАЦІЯ

Показано роль творчої уяви у структурі психологічної готовності дошкільника до навчання. Творча уява є провідним новоутворенням дошкільного дитинства, суттєвою ознакою появи нового типу мислення, отже, свідченням переходу від дошкільного до молодшого шкільного віку та ознакою інтелектуальної готовності до навчання у школі.

Представлено результати теоретичного дослідження особливостей розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дошкільному дитинству, констатовано, що лише в останні роки підвищилася увага вчених до проблеми розвитку творчості, креативності, винахідливості та творчої уяви як важливої частини змісту дошкільної освіти та компоненти психологічної готовності до навчання дітей у першому класі. Саме творча уява має бути невід'ємною складовою (та водночас показником) готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в умовах нової української школи.

Схарактеризовано констатувальний, формувальний та контрольний етапи експериментальної частини наукового психологічного дослідження, визначено цілі та зміст кожного з них. Описано експрес-методику діагностики творчої уяви. За допомогою авторської методики «Чарівні перетворення» виявили рівень розвитку створення образів уяви у старших дошкільників при домальовуванні фігур-еталонів (зі знайомих дітям геометричних фігур). Отримані в дослідженні дитячі малюнки оцінювали як творчі продукти у вузькому його значенні, тобто як результати вирішення творчого завдання. Критеріями творчої уяви старших дошкільників визначено: спрямованість на створення уявного образу, самостійність при створенні образу уяви; ініціативність при створенні образу уяви, прагнення створити новий уявний образ. Аналіз зібраних експериментальних даних підтвердив необхідність розробки спеціальної програми та створення додаткових умов для розвитку творчої уяви старших дошкільників.

Схарактеризовано методику розвитку творчої уяви засобами навчання основам грамоти. Провідними засобами розвитку творчої уяви вчені називають різноманітні види дитячої діяльності. Доведеною та правомірною є точка зору, що одним із провідних засобів розвитку творчої уяви старших дошкільників є мовленнєва діяльність, зокрема, такий її розділ, як навчання грамоті. Акцентована увага на тому, що розвивальний ефект методики полягає у розвитку уяви та дитячої творчості, а не лише в плані оволодіння дітьми операціональною діяльністю – читанням буквених знаків. На підставі детального статистичного аналізу показано, що проведена робота з розвитку творчої уяви засобами навчання основам грамоти виявилась достатньо ефективною.

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Vira Kuzmenko, Irina Karabaeva

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Значну увагу приділено перспективі подальшої роботи, яка полягає у розширенні кола творчих завдань на розвиток творчої уяви старших дошкільників з урахуванням індивідуальних особливостей дітей та уточнення критеріїв творчої уяви. Обґрунтована думка про те, що потребує вивчення питання про психологічну готовність дітей дошкільного віку та співвіднесення цих даних із відомостями про особливості розвитку уяви дошкільника, що має стати експериментальним та статистичним підтвердженням провідної ролі творчої уяви у структурі психологічної готовності до навчання старших дошкільників.

Ключові слова: творча уява, дошкільник, психологічна готовність до навчання, інтелектуальна готовність до навчання, творчість, нова українська школа, діагностика, засоби розвитку, навчання основам грамоти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Змістові та методичні особливості навчання першокласників у новій українській школі передбачають наявність у дошкільника своєрідних якостей та психологічних новоутворень. Серед таких провідне місце займають творчість, креативність, творча уява. В оновленому варіанті Базового компоненту дошкільної освіти значну увагу приділено розвитку творчості дітей дошкільного віку. Однією з найважливіших цінностей дошкільної освіти вважається розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дитини. Серед окреслених принципів дошкільної освіти центральне місце посідають принципи, що сприяють реалізації творчих задумів та мрій кожної дитини. У переліку ключових компетентностей дошкільника названо особистісну, дослідницьку, мовленнєву, художньо-мовленнєву, логіко-математичну та мистецько-творчу (художньо-продуктивну, музичну, театралізовану), інтелектуальну, що мають продовження в освітньому процесі початкової школи та впродовж життя.

Тим не менше, до цього часу поширеною моделлю структури психологічної готовності дошкільника до навчання визнавалась та, що не передбачала творчу складову, не урахувала стан розвитку творчої уяви, а містила у собі лише пізнавальну, емоційно-вольову, мотиваційну та особистісну складові такої готовності. У зв'язку з цим у практиці дошкільної освіти вивченню та розвитку творчості, креативності, творчої уяви дітей дошкільного віку приділялось недостатньо уваги. Крім цього, не досліджений та експериментально й статистично не доведений зв'язок творчої уяви та психологічної готовності старших дошкільників до навчання. Недостатньо діагностичних та розвивальних методик, спрямованих на вивчення розвитку творчої уяви як складової психологічної готовності до навчання у новій

українській школі.

Формулювання мети статті. Саме тому метою даної статті є представлення результатів теоретико-експериментального вивчення творчої уяви дошкільників як складової психологічної готовності до навчання у новій українській школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз досліджень психологічної готовності до навчання дають змогу стверджувати, що це комплексний показник, що містить у собі ряд складових та дає змогу прогнозувати успішність та неуспішність навчання першокласника (Ю.М.Гільбух, О.В.Запорожець, В.К.Котирло, С.Є. Кулачківська). Найчастіше серед складових психологічної готовності до навчання автори називають мотиваційну готовність до навчання, певний рівень розвитку довільної поведінки (вольову готовність), певний рівень інтелектуального розвитку (що передбачає володіння дитиною простими мислительними операціями), внутрішню позицію школяра, готовність руки до письма, наявність деяких особистісних якостей та інші складові (напр. розвиток фонематичного слуху). Втім, за дослідженнями багатьох вчених саме творча уява є провідним новоутворенням дошкільного дитинства, суттєвою ознакою появи нового типу мислення, отже, свідченням переходу від дошкільного до молодшого шкільного віку та ознакою інтелектуальної готовності до навчання (Проскура, 1998).

В останні роки почала підвищуватись увага вчених до проблеми розвитку творчості, креативності, винахідливості та творчої уяви як важливої частини змісту дошкільної освіти та компоненти психологічної готовності до навчання дітей у першому класі (В.М.Гальченко, І.М.Грузинська, І.І.Карабаєва, С.О. Ладивір, Т.С. Яценко та ін.).

Теоретичний аналіз проблеми розвитку творчої уяви дошкільників дав змогу встановити наступне. На теренах вітчизняної психолого-педагогічної науки проблема розвитку творчої уяви дошкільника розроблялась в аспекті обґрунтування структурної моделі творчої уяви, критеріїв її розвитку, виявлення вікових особливостей розвитку творчої уяви дітей раннього та дошкільного віку, визначення сприятливих умов заохочення та підтримки творчої уяви дошкільників, розробки методів та прийомів її розвитку (стимулювання, заохочення, зацікавлення, відпрацювання окремих операціональних навичок тощо). Вивчення психолого-педагогічних досліджень про найбільш ефективні засоби розвитку творчої уяви, що можуть бути застосовані на етапі старшого дошкільного віку, показало, що провідними засобами розвитку творчої уяви вчені називають різноманітні види дитячої діяльності: образотворчої, ігрової, мистецької. Зокрема, Е.В.Белкіна, Н.О.Ветлугіна, О.М. Дьяченко, Т.С. Комарова довели важливість художньої творчості дошкільників; Л. А. Венгер, О.В. Запорожець, В. К. Котирло, Н. Лейтес, О.В. Проскура обґрунтували значення пізнавальної та перцептивної діяльності; К.В. Тарасова, Б.М. Теплов, Т.М.Чурпіта, А.С.Шевчук досліджували особливості розвитку творчості дошкільників засобами музичної та хореографічної діяльності; А.М. Богуш, Н.В. Гавриш, Л.О. Калмикова, Т.О. Піроженко у процесі комунікативно-мовленнєвої діяльності тощо.

Таким чином, доведеною та правомірною є точка зору, що одним із провідних засобів розвитку творчої уяви старших дошкільників є мовленнєва діяльність, зокрема, такий її розділ, як навчання грамоті. Дійсно, віковою потребою старших дошкільників на етапі переходу від ігрової до навчальної діяльності є підвищення інтересу до структури слова, особливостей його побудови, оволодінню якісній вимові звуків, зображенню букв тощо. Також у варіативному складнику стандарту дошкільної освіти в освітньому напрямі «Мовлення дитини. Основи грамоти» прописано вимоги щодо сформованості відповідних знань й умінь, до яких належить і виявлення дітьми обізнаності з буквами як знаками передачі звуків на письмі, знання звукових назв букв тощо.

Виділення невирішених раніше частин загаль-

ної проблеми, яким присвячується стаття. На основі вищевикладеного встановлено, що малорозробленим і актуальним аспектом дослідження проблеми психологічної готовності дошкільника до навчання є проблема розвитку його творчої уяви. Саме творча уява має бути невід'ємною складовою (та водночас показником) готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в умовах нової української школи. Ефективним та відповідним віковим потребам старших дошкільників засобом розвитку творчої уяви є застосування творчих завдань на проведення звуко-буквеного аналізу слів у процесі навчання основам грамоти.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. Методологічним підґрунтям даного дослідження стали теорії Л.С.Виготського, В.В.Давидова, Г.С.Костюка, В.К.Котирло, Б.М.Теплова, які довели, що сензитивним для розвитку уяви, отже і закладання основ творчості є дошкільний період. У дослідженнях В.О. Моляки встановлено сутність та структуру творчої уяви (Моляко, 2006). У зарубіжних дослідженнях значна увага приділяється творчості та творчому розвитку дитини. Дослідження творчості сучасними вченими США М.С.Мейкел, Ж.А.Плукер (Makel & Plucker, 2008) підтверджують зростання популярності застосування творчості як засобу профілактики та покращення психічного стану дітей та дорослих. У працях німецького вченого Т. Гілама (Gillam, 2018) розглянуті творчі підходи до навчання, введено поняття креативного лідерства. Дж. Гілфордом розроблені вікові характеристики розвитку творчості дошкільників та на цій основі створено діагностичні методики (Guilford, 1986).

Ключовими ідеями, на які спиралися автори, були ідеї відомих дослідників процесу творчої уяви (А.М.Леонтьєва, Г.О.Люблінської, П.Я.Гальперіна, М.М.Поддьякова, Ю.М.Швалба) про те, що творча уява передбачає самостійність у створенні нових образів, що творча уява пов'язана з новизною та невідомою пізнавальною ситуацією, розв'язання якої передбачає великий вибір можливих засобів, прояви ініціативності дітей. *Вихідними положеннями дослідження* передбачено, що при вивченні творчої уяви старшого дошкільника з урахуванням вікових особливостей дошкільника слід максимально використовувати можливості різних

видів діяльності, перш за все ігрової та образотворчої (Дяченко, 2011). При здійсненні розвивальної роботи слід враховувати положення про міру втручання дорослого у творчі спроби дітей, оптимальне поєднання впливу дорослого із прагненням дитини до самовираження і творчої самодіяльності (Карабаєва, 2016; Кузьменко, 2008).

Основним завданням дослідницької роботи стало виявлення рівня розвитку створення образів уяви у старших дошкільників при домальовуванні фігур-еталонів (зі знайомих дітям геометричних фігур). Отримані в дослідженні дитячі малюнки оцінювали як творчі продукти у вузькому його значенні, тобто як результати вирішення творчого завдання. На основі вищевикладеного критеріями творчої уяви визначено: спрямованість на створення уявного образу, самостійність при створенні образу уяви; ініціативність при створенні образу уяви, прагнення створити новий уявний образ.

Ми вивчали особливості розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку в образотворчій діяльності. Цей вид дитячої діяльності ми обрали тому, що малювання посідає особливе місце в житті дошкільників, образотворча діяльність є улюбленим їх заняттям. Малюванням діти задовольняють потребу в художньому відображенні того, що їх оточує, за допомогою малюнка дитина виражає свої знання й уявлення про речі та людей. Малювання залишає продукт – рисунок, який можна зберігати, вивчати. Завдяки розумінню самого процесу створення образів у дошкільників, виявленню певних закономірностей ми можемо не просто впливати на розвиток уяви дитини, а спрямовано формувати найсуттєвіші її риси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Метою констатувального етапу дослідження було виявлення особливостей розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку як складової психологічної готовності до навчання у новій українській школі. Для вирішення завдань дослідження нами була застосована авторська ігрова методика експрес-діагностики творчої уяви «Чарівні перетворення», автор-розробник І. І. Карабаєва (Карабаєва, 2016). В основу методики покладений модифікований тест «Домальовування фігур» Е. Торренса, розроблений О.

Дьяченко (Дьяченко, 2011). При створенні методики дослідження акцентували увагу на розумінні уяви як процесу самостійного створення образів, що відображають елементи реальної дійсності. У розвиненій формі таке образотворення має бути підпорядковане певному завданню, тобто бути спрямованим уявою, а не бути вільним фантазуванням і в завданні має бути елемент невизначеності. Отже, метою ігрової діагностичної методики «Чарівні перетворення» було виявлення рівня розвитку творчої уяви старших дошкільників на основі створення ними малюнків із заданої фігури-еталону.

Інструкція проведення: Дитині пропонується завдання на домальовування фігури-еталону. З кожною дитиною дослідження проводиться індивідуально. Експериментатор звертається до дитини: «Зараз ми з тобою будемо малювати. Уяви себе “чарівником”. Спробуй свою “чарівну силу” і перетвори геометричну фігуру так, щоб вийшов малюнок, будь-який, який ти захочеш». *Матеріали:* завдання на домальовування геометричної фігури (намальований квадрат на аркуші паперу А4), кольорові олівці (24 шт.).

Порядок оцінювання особливостей розвитку творчої уяви старших дошкільників. Рівень розвитку творчої уяви старших дошкільників оцінюється під час аналізу малюнка дитини. За якісною характеристикою визначаємо набрану кількість балів таким чином:

1 тип) дитина не приймає завдання на побудову образу уяви з використанням заданого елемента — не малює або малює поруч із заданою геометричною фігурою своє зображення (0 балів); 2 тип) домальовує фігуру так, що виходить схематичне контурне зображення, у якому немає деталей; 3 тип) домальовує фігуру так, що виходить зображення предмета з різними деталями (2 бали); 4 тип) зображує окремих об'єкт, «опредмечуючи» геометричну фігуру, і включає отриманий об'єкт в уявний сюжет (3 бали); 5 тип) малює сюжет із кількома об'єктами, геометрична фігура виступає як частина одного з об'єктів (4 бали).

За якісною та кількісною характеристиками визначаємо рівень сформованості творчої уяви старших дошкільників таким чином: загальна кількість 4 бали — творча уява сформована повною мірою; 3 бали — сформована достатньо; 2 бали — сформована посередньо; 1 бал — сформована мінімально; 0 балів — не сфо-

рмована.

Організація дослідження. Дослідження рівня сформованості творчої уяви старших дошкільників проводилося в 2017-2018 роках на базі закладів дошкільної освіти Оболонського району міста Києва. В експерименті взяли участь 160 дітей старшого дошкільного віку. Формувальний етап дослідження проведено з вересня 2018 до травня 2019 року на базі ЗДО № 208 Оболонського району міста Києва. У цій частині експерименту задіяно 15 дітей старшого дошкільного віку. По завершенні формувальної частини експерименту у 2019 році здійснено контрольний етап експерименту, проведено аналіз та статистичну обробку даних, встановлено ефективність проведеної роботи.

Аналіз результатів експериментальної роботи. У відповідності до критеріїв вивчення творчої уяви нами було виділено 4 групи дошкільників з різними рівнями розвитку творчої уяви. Схарактеризуємо кожен з них.

Високий рівень розвитку творчої уяви (4 бали) — творча уява сформована повною мірою. Сформованість творчої уяви характеризується тим, що діти спрямовано фантазують, відділяючи образи реальності від образів фантазії. Послідовно реалізують свій задум, виконуючи задумане. У цих дітей наявні самостійні прояви фантазії у заданій ситуації. Спостерігається стійке бажання знаходити і використовувати нове у своїй діяльності. Ініціативність підпорядковується творчому вираженню. Діти легко та вільно входять в умовні ситуації. Дошкільники малюють сюжетні малюнки, запропонована для домальовування фігура-еталон виступає як окрема деталь, частина одного з об'єктів.

Достатній рівень розвитку творчої уяви (3 бали) — творча уява сформована достатньо. Сформованість творчої уяви характеризується тим, що діти зазвичай спрямовано фантазують, відділяючи образи реальності від образів фантазії. Правдоподібно та самостійно зображують окремих об'єктів, відтворюючи справжній вигляд «опредмечуючи» геометричну фігуру (предметне зображення), і включають отриманий об'єкт в уявний сюжет. Дошкільники найчастіше виявляють ініціативу та прагнення створити новий образ при малюванні, запропонована для домальовування фігура-еталон виступає як центральна частина об'єкту.

Помірний рівень розвитку творчої уяви (2 бали) — творча уява сформована посередньо. Дитина домальовує фігуру-еталон так, що виходить схематичне контурне зображення, позбавлене деталей. Відмічається «схематичність зображення» — спрощене зображення. Самостійність виявляється інколи, ініціативні прояви помірні, стосуються лише спрощення зображення. Бажання створити новий образ виявляється час від часу.

Мінімальний рівень розвитку творчої уяви (1 бал) — творча уява сформована мінімально. Дитина «помічає» геометричну фігуру. Проте при домальовуванні фігури спостерігається незавершеність в зображенні уявних предметів. Замість предметного зображення представлені окремі лінії, штрихи, частини геометричних фігур, незакінчені форми. Ініціативність, яка іноді має прояв — швидко згасає, самостійність майже не виявляється, дитина часто звертається по допомогу дорослого. В малюнках присутня безформність примітивності зображення, іноді без допомоги «художника» важко визначити зміст намальованого. Бажання створити щось нове виявляється рідко.

Недостатній рівень розвитку творчої уяви (0 балів) — творча уява не сформована. Творча уява характеризується тим, що дошкільники не сприймають завдання на побудову образу. Не вміють керувати своїми ідеями, підпорядковувати їх своїй меті, задуми і наміри часто не досягають втілення. Створення образів зачасти виступає як вільне фантазування. Створення образу уяви проходить лише після спонукання дорослого або прямого показу. Прояви ініціативи відсутні. Відповіді про домальовування фігури-еталону зазвичай належать до однієї категорії, вони дуже типові, або зовсім недоречні. Без допомоги дорослого не можуть уявити умовної ситуації. Схильні до копіювання та відтворення зразка дорослого.

Опишемо більш детально хід та результати дослідження проявів творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. Насамперед схарактеризуємо групу дошкільників, які не сприймали завдання (недостатній рівень розвитку творчої уяви). Сюди увійшли діти, які відмовлялися взагалі домальовувати геометричні фігури, пояснюючи (або ні) це різними причинами («не хочу, не вмію, потім намалюю тощо»), завдання дітям

повторили знову, заохочували і отримали результат – зафарбовування, штрихування. На запитання, що намальовано, зазвичай отримували відповідь про те, що дитина не знає, що намальовала, або відповідь була такою, що дитина говорила, що намальовала і все. Таких дітей було 5, що склало 3,1%. Констатуємо, що у 3,1% дітей не сформована творча уява. У цю ж групу ми віднесли дітей, які малювали поруч із заданою для домальовування фігурою-еталоном. Цікавим було те, що діти начебто не помічали фігуру-еталон. Так, Глафіра М. намальовала розгорнутий сюжет, де діти граються на ігровому майданчику з детально опрацьованими елементами, а квадрат в центрі малюнку залишився наче осторонь малюнку, хоча міг виконувати роль пісочниці за сюжетом малюнку. Артем Б. намальовав схематичний будинок, квадрат залишивши не задіяним в малюнку, навіть відвів його рискою. Отже, дітей, які малювали поруч з заданою фігурою було 8, що склало 5%. *Загальний висновок:* 14 дітей за виконання роботи на домальовування фігури-еталону отримали 0 балів, що свідчить про те, що 8,75% дітей мають не сформований рівень розвитку творчої уяви.

Другу групу сформували з малюнків, у яких діти «помічають» геометричну фігуру. Домальовуючи фігуру – спостерігається незавершеність в зображенні предметів. Замість предметного зображення представлені окремі лінії, штрихи, частини геометричних фігур, незакінчені форми, наприклад одна голова або частина її, або частина контуру голови, або частина тулуба (верхня або нижня) або тільки кінцівки. Ізольовані частини предметів (замість цілого будинку – вікно, двері, стіна, дах. Безформність зображення, іноді без допомоги «художника» важко визначити зміст намальованого. Охарактеризуємо кількісно використання дітьми предметних тем при домальовуванні стимульних фігур. 15 дітей схематично намальовали будинки, 3 дітей – телевизор, 2 – картина, поодинокі теми – статуя, карта скарбів, повітряний змій, пташка, калюжа, восьминіг, людина. Слід відмітити, що потрібне було уточнення у дитини змісту малюнку. Без її допомоги, розібратися в намальованому об'єкті було вкрай важко. Відмічаємо, що отриманий малюнок, зачасти, з примітивною зображувальністю. Дітей, що отримали один бал за створений малюнок було 27 осіб, що склало 16, 8%. Отже, роби-

мо висновок, що 27 дітей за виконання роботи на домальовування фігури-еталону отримали 1 бал, що свідчить про те, що дітей з мінімально сформованим рівнем творчої уяви в досліджуваній групі 16, 8%.

Третю групу склали малюнки, де діти домальовували фігуру так, що виходило правдоподібне зображення предмета з різними деталями. Будинок з дверима, вікнами, димарем. Малюнки в основному є контурами предметів, з притаманною їм «непропорційністю», «прозорістю». Зазвичай, це схематичне контурне зображення. Охарактеризуємо кількісно використання дітьми предметних тем при домальовуванні стимульних фігур. 18 дітей із заданої фігури-еталону домальовували будинок, 3 – повітряного змія, поодинокі – робот, людина, блендер, цукерка, шапка клоуна, подарунок. Дітей, що отримали 2 бали за створений малюнок було 27 осіб, що склало 16, 8%. Отже, робимо висновок, що дітей з посередньо сформованим рівнем творчої уяви в досліджуваній групі 16, 8%.

Четверту групу склали малюнки, в яких діти правдоподібно зображували окремий об'єкт, відтворювали його справжній вигляд, тобто «опредмечували» геометричну фігуру (предметне зображення), і включали отриманий об'єкт в уявний сюжет. Наприклад, будинок з вікнами, дверима, дахом тощо, а поруч квіти, дерева, люди, тварини. Або один великий предмет (практично на весь папір) – машина з багатьма деталями (підйомний кран, гусеничні колеса, причеп, тощо) де геометрична фігура виступає її центральною частиною. Малюнок є контуром предметів з помітною перспективою. Цікавим є те, що квадрат перетворили на транспортний засіб (машини, потяг, літаючий корабель, підводний човен) – 17 дітей, на роботів – 6 дітей, на тваринок, людей – по 8 дітей, 17 дітей домальовували будинки, по 3 дітей намальовували екрани телевізорів з подіями, та зображення природи, 2 дітей створили казкові сюжети, 6 дітей намальовували малюнки, які не повторювалися в групі – рюкзак, ялинку, повітряного змія, серце, яке гуляє, окуляри, які коли вдягаєш, то опиняєшся де бажаєш. Отже, 70 дітей за свої малюнки отримали по 3 бали, що говорить про те, що у 43,75% дітей в достатній мірі сформована творча уява.

П'яту групу сформували малюнки дітей, в яких чітко розглядався розгорнутий сюжет із кількома об'є-

ктами, геометрична фігура виступає в них як частина одного з об'єктів. Притаманна точність зображень. З малюнку видно, що не лише дитина знає, що зображено, але й ті, хто без коментарів розглядає їх. Охарактеризуємо кількісно використання дітьми предметних тем при домальовуванні стимульних фігур. Так у 5 дітей чітко виділяється сюжетна лінія – сім'я, по 4 дитини зобразили транспортні засоби, житлові масиви, розваги, казкові сюжети, цікавою була тематика у 1 з дітей – захисники Вітчизни. Отже, 22 дітей за свої малюнки отримали по 4 бали, що говорить про те, що у 13,75% дітей сформована творча уява в повній мірі.

В цілому за результатами проведеної нами ігрової діагностичної методики: «Чарівні перетворення» можна констатувати, що творча уява повною мірою сформована у 13,75% дітей, в достатній мірі у 43,75% дітей, посередньо сформована у 16,8% дошкільників, мінімальний рівень сформованості відмічається у 16,8% обстежених, у 8,8% дітей спостерігається не сформованість творчої уяви. Отримані на констатувальному етапі дослідження результати підтвердили необхідність розробки спеціальної програми та створення додаткових умов для розвитку творчої уяви старших дошкільників.

Наступним етапом дослідження було проведення формувальної роботи, метою якого визначено створення оптимальних умов розвитку творчої уяви як складової готовності старших дошкільників до навчання в умовах НУШ, розвиток творчої уяви старших дошкільників шляхом застосування творчих завдань на проведення звуко-буквеного аналізу слів у процесі навчання основам грамоти. Розвивальний ефект методики вбачаємо у розвитку уяви та дитячої творчості, а не лише в плані оволодіння дітьми операціональною діяльністю – читанням буквених знаків.

Провідним принципом створення авторської методики розвитку творчої уяви є спрямованість на розвиток творчої особистості дитини, взаємозв'язок розвитку уяви, мислення, мовлення, вольової регуляції і творчості дітей. В основу методики покладено такі методичні принципи: 1) принцип цілісності – відмова від розподілу навчального матеріалу (у посібнику діти не читатимуть окремі склади, а читатимуть цілими словами від двобуквених до більш складних; 2) принцип ін-

теграції, при якому вся ситуація дії з буквами перед дитиною виступає загалом; 3) принцип подачі матеріалу від простого до складного. Задля цього нами було розроблено комплекс вправ, ігрових завдань, проблемних ситуацій, практичних творчих завдань на розвиток творчої уяви дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення їх із буквеними знаками на образній основі (Karabaieva & Savinova, 2016). Головними методами розвитку творчої уяви, на які ми спираємося, визначено: застосування творчих завдань на проведення звуко-буквеного аналізу слів у процесі навчання основам грамоти. Провідними прийомами виступили: домальовування, опредмечування, оживлення, доміркування, дороблення та інші.

Орієнтовна структура занять з розвитку творчої уяви старших дошкільників засобами навчання основам грамоти: 1) Ознайомлення з віршем про букву. 2) Розучування вірша за схемою. 3) Розфарбовування малюнка до вірша. 4) Музична творчість (озвучування букви або позначення букви відповідним звуком, придумування пісні). 5) Ознайомлення з буквеним знаком. Оживлення букви та створення малюнку, сюжету. 6) Читання слів з новою буквою. 7) Мовленнєве та літературне творче завдання, придумування назв, рим, історій, казок про букву. 8) Художнє творче завдання (домальовування, оживлення, створення сюжетного малюнку).

На контрольному етапі дослідження було проведено повторне вивчення особливостей розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку (травень 2019 року). Було зафіксовано позитивні зрушення у стані розвитку творчої уяви старших дошкільників за усіма критеріями. В цілому за результатами повторно проведеної нами ігрової діагностичної методики: «Чарівні перетворення» можна констатувати, що після розвивальної програми творча уява повною мірою сформована у 33,4% дітей, в достатній мірі у 66,6% дітей. Малюнків, які б свідчили про наявність інших рівнів розвитку творчої уяви, зафіксовано не було. Тобто, проведена робота з розвитку творчої уяви засобами навчання основам грамоти виявилась достатньо ефективною.

Висновки з даного дослідження; перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Як показано у

ряді психолого-педагогічних досліджень, творча уява старших дошкільників є важливим новоутворенням дошкільного дитинства, отже, має стати важливою складовою (водночас показником) психологічної готовності до навчання дітей у новій українській школі. Виявлення особливостей розвитку творчої уяви старших дошкільників може здійснюватись за допомогою методики експрес-діагностики «Чарівні перетворення», що забезпечує вивчення творчої уяви дошкільників за критеріями: спрямованість на створення уявного образу, самостійність при створенні образу уяви; ініціативність при створенні образу уяви, прагнення створити новий уявний образ. Ефективним засобом розвитку творчої уяви старших дошкільників є застосування творчих завдань на проведення звуко-буквеного аналізу слів у процесі навчання основам грамоти. Провідними прийомами роботи є домальовування, опредмечування, оживлення, доміркування, дороблення та інші. Статистично підтверджена ефективність методики розвитку творчої уяви у процесі навчання дошкільників основам грамоти.

Перспективою подальшої роботи вважаємо розширення кола творчих завдань на розвиток творчої уяви старших дошкільників з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку старших дошкільників та розвинутості критеріїв творчої уяви. Також потребує ґрунтовного вивчення психологічна готовність дітей дошкільного віку та співвіднесення цих даних із відомостями про особливості розвитку уяви дошкільника, що має стати експериментальним та статистичним підтвердженням провідної ролі творчої уяви у структурі психологічної готовності до навчання старших дошкільників.

References (Transliteration):

Pro zatverdzhennia Bazovoho komponentu doshkilnoi osvity (derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) nova redaktsiia (Nakaz MON Ukrainy №33 vid 12.01.2021 r. [About the hardening of the Basic component of preschool education (state standard of preschool education) new edition (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 33 dated 12.01.2021 r.) Dostupno za URL https://mail.ukr.net/attach/get/16165121954109924096/1/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

Guilford J.P.(1986) A psychometric approach to creativity. University of

Southern California, P.1-19.

Gillam, T. (2018) Creativity, Wellbeing and Mental Health Practice (Palgrave Studies in Creativity and Culture). Palgrave Studies in Creativity and Culture. Palgrave Pivot, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-74884-9>

Diachenko O. (2011). On major developments in preschoolers imagination / Diachenko Olga // International Journal of Early Years Education & Review. – 2011. – №1. – R.19-25.

Karabaieva I., Savinova N. (2016) Monitorynh yakosti doshkilnoi osvity: kvalimetrychnyi pidkhid do otsinky rozvytku dytyny: metodychni rekomendatsii.[Monitoring the quality of preschool education: high-quality education to assess the development of a child: methodical recommendations]. K: TOV «MTsFR-Ukraina.

Karabaieva I. , Yatsenko T. (2017) Olivets-maliuvets u kraini Abetka: albom rozvytku tvorchoi uiavy dlia roboty z ditmy starshoho doshkilnogo viku.[Drawing pencil in the country Alphabet: an album for the development of creative imagination to work with older preschool children]. Ternopil: Mandrivets.

Kuzmenko V., Halchenko V. (2020) Aktyvizatsiia tvorchoho potentsialu studentiv u protsesi profesiinoi pidhotovky. [Activation of creative potential of students in the process of professional training]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia 12. Psykholohichni nauky: zb. nauk. prats / za zah. red. I.S.Bulakh. Kyiv: Vyd. NPU imeni M.P.Drahomanova, 2020. Vyp. 9 (54). 187 s. (S 98-107). DOI: 10.31392/NPU-nc.series12.2020.9(54).09

Makel, M.C. & Plucker J.A. (2008) Creativity. In: Pfeiffer S.I. (eds) Handbook of Giftedness in Children. Springer, Boston: MA. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-74401-813>

Moliako, V.O. & Muzyka O.L. (Red.). (2006). Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist : teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen. [Abilities, creativity, talent: theory, methods, research results]. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta.

Proskura O.V. (1998). Psykholohichna pidhotovka vchytelia do roboty z pershoklasnykamy. [Psychological preparation of teachers to work with first-graders]. K.: Osvita.

Khrestomatiia z dytiachoi psykholohii: navchalno-metodychnyi posibnyk (2017) [A textbook on child Psychology]. Ukladachi Yu.O.Prykhodko, I.O.Lapchenko ta in. Kamianets-Podilskyi:TOV «Drukarnia Ruta».

Vira Kuzmenko

DSc. in Psychology, Professor, Department of Theoretical and Counseling Psychology, Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv (Ukraine)

Irina Karabaeva

PhD. in Psychology, Senior Researcher, Laboratory of Preschooler Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

CREATIVE IMAGINATION AS A COMPONENT OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN'S PSYCHOLOGICAL READINESS FOR LEARNING IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

ABSTRACT

The article analyzes the role of creative imagination in preschoolers' psychological readiness for learning. Creative imagination, being the leading new formation at preschool childhood and an essential sign of a new type of thinking, is, therefore, an evidence of the transition from preschool to primary school age and an indicator of intellectual readiness to learn at school.

The authors studied theoretically the development of senior preschoolers' creative imagination. Despite numerous works on preschool childhood, scientists' attention to creativity, creativity development, ingenuity and creative imagination as an important part of preschool education and a component of first-form children's psychological readiness for learning have increased only recently. Namely, creative imagination should be regarded as an integral component (and an indicator) of senior preschoolers' readiness to learn in the new Ukrainian school.

The authors discussed the assessment, development and control stages of the experimental part of the scientific research, as well as the goals and content of each stage. The express-method, used by the authors to diagnose children's creative imagination, included a special "Magic transformations" technique: children were asked to finish the drawings of standard (familiar to children) geometric figures. The children's drawings were assessed as creative products in its narrow meaning, that is, as a result of creative problem solving. The criteria for senior preschoolers' creative imagination were determined: the focus on creating a mental image, independence in creating a mental image,

an initiative in creating a mental image, and the desire to create a new mental image. Analysis of the obtained experimental data revealed the need for a special program and favorable conditions for the development of senior preschoolers' creative imagination.

The authors describe in detail the method developing creative imagination during learning the basics of literacy. Children's activities are considered as the leading means for creative imagination development. According to a popular opinion, a leading means for developing senior preschoolers' creative imagination is speech activities, in particular, reading and writing. The authors note that the developmental effect of the method is due to the promotion of children's imagination and creativity, not only their mastering of operational activities, i.e. reading letters. A detailed statistical analysis allowed concluding that the development of children's creative imagination with the basics of literacy was quite effective.

The further research may focus on expanding the range of creative tasks for the development of senior preschoolers' creative imagination, taking into account children's individual characteristics, as well as on clarifying the creative imagination criteria. Besides, preschoolers' psychological readiness for school, peculiarities of preschooler's imagination as well as the experimental and statistical confirmation of the leading role of preschoolers' creative imagination in their psychological readiness for learning may also be the subjects of new scientific research.

Key words: creative imagination, preschooler, psychological readiness for learning, intellectual readiness for learning, creativity, new Ukrainian school, diagnostics, means for development, teaching the basics of literacy.

Кузьменко Вера Ульяновна

Доктор психологических наук, профессор, профессор кафедры теоретической и консультативной психологии, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, г. Киев (Украина)

Карабаева Ирина Ивановна

Кандидат психологических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник лаборатории психологии дошкольника, Институт психологии имени Г.С. Костюка Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев (Украина)

**ТВОРЧЕСКОЕ ВОООБРАЖЕНИЕ
КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ
ГОТОВНОСТИ К ОБУЧЕНИЮ
ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО
ВОЗРАСТА В НОВОЙ
УКРАИНСКОЙ ШКОЛЕ**

АННОТАЦИЯ

Показана роль творческого воображения в структуре психологической готовности дошкольника к обучению. Творческое воображение является ведущим новообразованием дошкольного детства, существенным признаком появления нового типа мышления, следовательно, свидетельством перехода от дошкольного к младшему школьному возрасту и показателем интеллектуальной готовности к обучению в школе.

Представлены результаты теоретического исследования особенностей развития творческого воображения детей старшего дошкольного возраста. Несмотря на большое количество работ, посвященных дошкольному детству, констатируется, что только в последние годы повысилось внимание ученых к проблеме развития творчества, креативности, изобретательности и творческого воображения как важной части содержания дошкольного образования и компоненты психологической готовности к обучению детей в первом классе. Именно творческое воображение должно быть неотъемлемой составляющей (а заодно показателем) готовности детей старшего дошкольного возраста к обучению в условиях новой украинской школы.

Охарактеризованы констатирующий, формирующий и контрольный этапы экспериментальной части научного психологического исследования, определены цели и содержание каждого из них. Описана экспресс-методика диагностики творческого воображения. С помощью авторской методики «Волшебные превращения» выявили уровень развития создания образов вооб-

ражения у старших дошкольников при дорисовывании фигур-эталонов (из знакомых детям геометрических фигур). Полученные в исследовании детские рисунки оценивали как творческие продукты в узком его значении, то есть как результаты решения творческой задачи. Критериями творческого воображения старших дошкольников определены: направленность на создание мысленного образа, самостоятельность при создании образа воображения; инициативность при создании образа воображения, стремление создать новый воображаемый образ. Анализ собранных экспериментальных данных подтвердил необходимость разработки специальной программы и создания дополнительных условий для развития творческого воображения старших дошкольников.

Охарактеризована методика развития творческого воображения средствами обучения основам грамоты. Ведущими средствами развития творческого воображения ученые называют виды детской деятельности. Доказанной и правомерной выступает точка зрения, что одним из ведущих средств развития творческого воображения старших дошкольников является речевая деятельность, в частности, такой раздел, как обучение грамоте. Акцентируется внимание на том, что развивающий эффект методики заключается в развитии воображения и детского творчества, а не только в плане овладения детьми операциональной деятельностью – чтением буквенных знаков. На основании детального статистического анализа показано, что проведена работа по развитию творческого воображения средствами обучения основам грамоты оказалась достаточно эффективной.

Значительное внимание уделено перспективе дальнейшей работы, которая заключается в расширении круга творческих заданий на развитие творческого воображения старших дошкольников с учетом индивидуальных особенностей детей и уточнения критериев творческого воображения. Обосновано мнение о том, что требует изучения вопрос о психологической готовности детей дошкольного возраста и соотнесение этих данных со сведениями об особенностях развития воображения дошкольника, который должен стать экспериментальным и статистическим подтверждением ведущей роли творческого воображения в структуре психо-

логічеської готовності к обученію старших дошкіль-
ників.

Ключевые слова: творческое воображение, до-
школьник, психологическая готовность к обучению,
интеллектуальная готовность к обучению, творчество,
новая украинская школа, диагностика, средства разви-
тия, обучение основам грамоты.

How to cite (як цитувати):

Kuzmenko, V., Karabaeva, I. (2021). *CREATIVE IMAGI-
NATION AS A COMPONENT OF SENIOR PRESCHOOL
CHILDREN'S PSYCHOLOGICAL READINESS FOR
LEARNING IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL. PSY-
CHOLOGICAL JOURNAL*, 7 (4), 88-98. [https://
doi.org/10.31108/1.2021.7.4.9](https://doi.org/10.31108/1.2021.7.4.9) [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 02.03.2021

Дата рекомендації до друку: 21.04.2021

Дата оприлюднення: 30.04.2021